

До 95-річчя від дня народження Євгена Федоровича Шнюкова

*В.І. Старостенко¹, В.П. Коболев¹, О.А. Щипцов²,
С.В. Гошовський², В.В. Янко³, 2025*

¹Інститут геофізики ім. С.І. Субботіна НАН України, Київ, Україна

²Державна установа «Науковий гідрофізичний центр Національної академії наук України», Київ, Україна

³Одеський національний університет ім. І.І. Мечникова, Одеса, Україна

Вступ. 26 березня 2025 р. — знаменна дата, виповнилось 95 років від дня народження дорогої і близької нам людини — Євгена Федоровича Шнюкова (1930—2022). Минуло вже понад два роки, як він пішов у небуття, але біль від непоправної втрати не вщухає й донині. З його відходом у вічність нав'язливо приходить думка, що закінчилась ціла епоха морських геологічних досліджень України в акваторіях Світового океану. Слід зазначити, що з 2014 р., після анексії Криму, морські експедиційні геолого-геофізичні дослідження науковцями НАН України в акваторіях Світового океану не виконуються.

Прізвище Євгена Федоровича добре відоме широкому геологічному загалу і не потребує приставки наукових академічних ступенів і звань, державних та відомчих нагород. Проте їх перелік по-справжньому вражає: доктор геолого-мінералогічних наук (1966), професор (1970), академік НАН України (1982), двічі лауреат Державної премії УРСР у галузі науки і техніки (1989, 2000), заслужений діяч науки і техніки України (1991). Вчений удостоєний багатьох урядових нагород, зокрема орденів «Знак пошани» (1980) і «За заслуги» III ступеня (2000). Його нагороджено Почесною грамотою Верховної Ради України, а також медалями [Гожик, 2020].

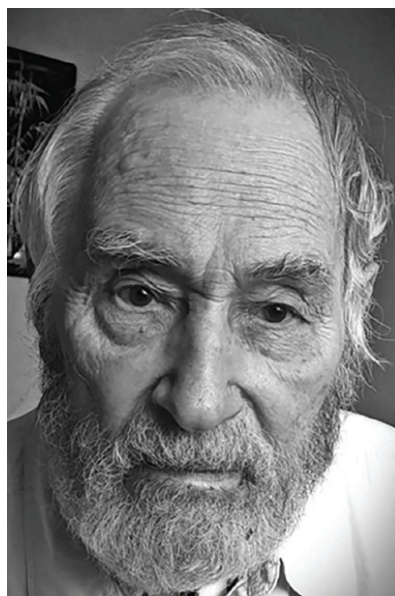

Фото 1. Одна з останніх світлин Є.Ф. Шнюкова, 2022р.

Значна частина творчого життя Євгена Федоровича тісно пов'язана з Інститутом геологічних наук (ІГН) НАН України, де він пройшов шлях від аспіранта (1953—1956) до заступника директора з наукової роботи (1968—1969). Упродовж 17 років очолював Інститут (1977—1992), а також був головним редактором «Геологічного журналу». Тому на сторінках цього науково-теоретичного фахового видання, яке має найтривалішу історію серед вітчизняних

Citation: Starostenko, V.I., Kobolev, V.P., Shchiptsov, O.A., Goshovsky, S.V., & Yanko, V.V. (2025). To the 95th anniversary of Yevheny Fedorovich Shnyukov. *Geofizychnyi Zhurnal*, 47(3), 128—138.

Publisher S. Subbotin Institute of Geophysics of NAS of Ukraine, 2025. This is an open access article under the CC BY-NC-SA license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>).

журналів у галузі наук про Землю [Старостенко, Коболев, 2024], був надрукований перший, дещо скорочений варіант однойменної статті [Старостенко та ін., 2025]. У більш повному обсязі ми вирішили згадати про Євгена Федоровича на сторінках «Геофізичного журналу», в якому опубліковано багато його статей.

Євгену Федоровичу присвячено безліч довідкових [Евгений..., 1990, 2000, 2010, 2020 та ін.] та ювілейних [Старостенко, Коболев, 2010; Старостенко, 2020; Гожик, 2020; Коболев, 2020 та ін.] публікацій. У цьому нарисі, не дотримуючись датованої послідовності, фрагментарно зупинимось лише на знакових віхах життєпису вченого та його науково-організаційних досягненнях, які отримали широку популярність в нашій країні і за кордоном.

Біографічні віхи. Народився Євген Федорович у м. Архангельськ, на північній суворій окраїні Росії. В перший клас пішов у Вологді, в другому і третьому — вчився в Одесі, в четвертому класі — у двох містах — Астрахані і Свердловську. Під час війни у 1943—1944 рр. вчився у Москві. Тільки у 1944 р. родина Шнюкових переїздить на постійне проживання в Одесу, де юнак із золотою медаллю закінчив середню школу [Старостенко, Коболев, 2010].

Юнацьким мріям Євгена Федоровича продовжити освіту у морехідному училищі не судилося здійснитись через проблеми із зором. Втім доля виправила цю обставину, пов'язавши його професійну діяльність з морськими походами в моря й океани. Можливо, романтика і мандрівне життя шкільних років привели його у 1949 р. на геологічний факультет Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка. Після закінчення у 1953 р. з відзнакою університету за спеціальністю «геолог-геохімік» Євген Федорович навчався в аспірантурі ІГН АН УРСР під керівництвом проф. Ю.Ю. Юрка [Юрк и др., 1960], де згодом залишився працювати. Таким чином, значна частина свідомого життя Євгена Федоровича пов'язана з Україною, з Києвом. Між тим шкільні роки в Одесі залишили певний слід на його характерних рисах,

таких як доброзичливість, хлібосольність, а саме головне — самобутній манері спілкування з хорошим одеським гумором. Ці його людські якості завжди викликали у нас захопленість.

На університетській лаві Євген Федорович зустрів свою майбутню дружину, Галину Дмитрівну Забелло, з якою в злагоді і любові прожив поруч щасливих 54 роки. Трудова діяльність Галини Дмитрівни була пов'язана з державним геофізичним підприємством «Укргеофізика», де вона після закінчення університету, також за спеціальністю «геолог-геохімік», пройшла шлях від інженера до начальника відділу. У 1992 р. Галина Дмитрівна, яка вже була на пенсії, разом з колегами-виробничниками (Є.С. Дворянин, В.В. Крот, П.Т. Павленко, М.І. Пономаренко) і науковцями (І.І. Чебаненко, В.О. Краюшкін, В.П. Клочко) була удостоєна Державної премії України у галузі науки і техніки «За відкриття принципово нового об'єкта пошуків родовищ нафти і газу як джерела розширення паливно-енергетичної бази України» [Старостенко, Коболев, 2008].

Євген Федорович і Галина Дмитрівна пишалися своїми нащадками, котрі у професійному сенсі пішли по їх стопах, але самостійно обрали інші напрями геологічних досліджень. Їх син, Сергій Євгенович, — доктор геологічних наук, професор кафедри мінералогії, геохімії та петрографії Навчально-наукового інституту геології Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. На цій кафедрі також працює інженером улюблена онука Євгена Федоровича, Ліза, яка у минулому році закінчила університет. Дочка, Катерина Євгенівна, доктор геологічних наук, очолює відділ петрографії Інституту геохімії, мінералогії та рудоутворення ім. М.П. Семененка НАН України.

Наукові інтереси. Як відомо, наукові інтереси Євгена Федоровича охоплювали широкий спектр проблем сучасної геологічної науки, серед них формування осадових родовищ корисних копалин, грязьовий вулканізм, геологічна будова і мінеральні ресурси Світового океану, зо-

крема Азово-Чорноморського басейну. Завдяки його ентузіазму та організаційному таланту в 1964 р. розпочалися геологічні дослідження Азовського моря і чорноморського шельфу України та суміжних країн з використанням науково-дослідного судна (НДС) «Геохімік». Результати досліджень відображено у серії фундаментальних праць «Геологія шельфу УРСР» [1981—1983, 1985], за яку вчений разом зі співавторами у 1989 р. був удостоєний звання лауреата Державної премії УРСР у галузі науки і техніки.

Фото 2. Євген Федорович на НДС «Професор Водяницький» у Чорному морі, 2013 р.

Євген Федорович ініціював і очолював перші комплексні геолого-геофізичні експедиції на НДС «Академік Вернадський» в Індійському [Старостенко, 2020] та Атлантичному океанах [Шнюков та ін., 1985; Шнюков и др., 1985]. Результати досліджень металогенічного спрямування висвітлені у низці колективних монографій [Геологія ..., 1983, 1989]. За цикл цих праць він у 2000 р. у складі групи дослідників отримав другу Державну премію України у галузі науки і техніки.

З набуттям незалежності України обсяг наукових морських експедиційних досліджень в Україні різко скорочується через скрутний фінансовий стан НАН України. Проте Євген Федорович знаходить можливості епізодично проводити в межах акваторії Чорного моря короткостроко-

ві морські експедиційні дослідження на НДС «Академік Вернадський», «Михайло Ломоносов», «Професор Колесников» та «Іхтіандр». Важливо зазначити, що виконані у той період стратиграфічні, літолого-петрографічні і гідрогеохімічні дослідження у Чорному морі на НДС «Михайло Ломоносов» дали можливість виявити в 26 милях на південний захід від м. Севастополь великого відслонення магматичних гірських порід, котре отримало назву Ломоносівського підводного палеовулканічного центру [Шнюков и др., 1997б].

Не можна не згадати один знаменний епізод з морської одиссеї Євгена Федоровича, який засвідчує його сміливість і мужність. У 1993 р. під час експедиційних досліджень на НДС «Іхтіандр» він здійснив занурення на підводному апараті «Север-2» у північно-західній акваторії Чорного моря на глибину близько 1800 м. У результаті підводних спостережень Євген Федорович виявив на дні незвичайні масивні карбонатні споруди, що утворилися у наслідок утилізації симбіотичними угрупованнями анаеробних метаноокисних архей та сульфатредукованих бактерій значного обсягу метану, який виходить з морського дна [Шнюков и др., 1995].

Характерною рисою Євгена Федоровича було залучення фахівців різного на-

Фото 3. Євген Федорович, начальник експедиції 30-го рейсу НДС «Владимир Паршин» у Чорному морі (2009 р.), виступає на засіданні науково-технічної ради. За столом сидять його заступники: ліворуч — В.П. Коболєв, праворуч — О.С. Кузнецов.

Фото 4. Євген Федорович, начальник експедиції 56-го рейсу НДС «Професор Водяницький» (2001 р.), серед неформального колективу науковців

укового спрямування для розв'язання актуальних геолого-геофізичних проблем. У 1990-х роках він сформував неформальний колектив учених різних напрямів наукових і навчальних установ України, який виконав під його керівництвом численні комплексні геолого-геофізичні дослідження геологічної будови Чорного моря на НДС «Академік Вернадський» (1992), «Іхтіандр» (1993), «Київ» (1995—1997), «Професор Водяницький» (1994, 2000—2006, 2009, 2011, 2013), «Владимир Паршин» (2007, 2009).

У 1993 р., згідно з Указом Президента України, було створено Національне агентство морських досліджень і технологій (НАМДТ), в управлінні якого знаходилось НДС «Київ» (попередня назва «Академік Алексей Крылов»).

За ініціативи Євгена Федоровича та сприяння на той час генерального директора НАМДТ контр-адмірала О.А. Щипцова НДС «Київ» було переобладнано і являло собою унікальну за своїми багатофункціональними можливостями лабораторію для виконання комплексних морських геолого-геофізичних досліджень. А саме, застосування модифікованого судового

Фото 5. Академіки НАН України Є.Ф. Шнюков і В.І. Старостенко у піднятої глиби кристалічних порід з Ломоносівського підводного палеовулканічного центру (2005 р.)

гідроакустичного комплексу, дало можливість отримувати по ходу руху судна безперервний акустичний розріз верхнього шару донних відкладів [Щипцов и др., 1996; Шнюков и др., 2019].

На НДС «Київ» під егідою НАМДТ у рамках Національної програми досліджень і використання ресурсів Азово-Чорноморського басейну, інших районів Світового океану на період до 2000 р. Євген Федорович очолював проведення моніторингових геолого-геофізичних спостережень проявів газогрязьового вулканізму в Чорному морі. У 2000—2013 рр. під його керівництвом у рамках цільових програм НАН України з комплексного моніторингу стану морського середовища і мінерально-сировинної бази Азово-Чорноморського басейну проводились регулярні експедиційні ресурсно-орієнтовані геолого-геофізичні дослідження на НДС «Професор Водяницький».

Найвагоміші результати цих досліджень узагальнені у низці статей [Шнюков и др., 1993, 1997а, 2004, 2005, 2007, 2009а; Щипцов и др., 1996; Довгий и др., 2001; Шнюков, Коболев, 2004; Starostenko et al., 2010 та ін.] і монографій [Шнюков и др., 1997б, 1999, 2013б; Геология ..., 1998 та ін.].

Окремо слід згадати дві узагальнюючі монографії, видання яких ініціював Євген Федорович в останні роки. В 2020 р. у видавництві «Springer» була опублікована англійською мовою монографія Є.Ф. Шнюкова та В.В. Янко, присвячена грязьовим вулканам Чорноморського регіону [Shnyukov, Yanko, 2020]. У 2021 р. за редакцією Євгена Федоровича вийшла в світ монографія міжнародного колективу геологів Чорноморських держав «Газовые факелы Черного моря» [Газовые..., 2021].

Євген Федорович дуже любив Одесу і називав її «малою Вітчизною», а по приїзду одесити завжди чули від нього: «Привіт рідному місту!». За його ініціативи у 1972 р. кафедра загальної геології Одеського державного університету ім. І.І. Мечникова була перейменована на кафедру загальної та морської геології. Вчений став її головним науковим консультантом і неоднора-

зово брав участь у спільних експедиційних дослідженнях у Чорному морі в рамках сумісних вітчизняних та міжнародних наукових проєктів. У 2018 р. Євген Федорович був ініціатором і очільником оргкомітету міжнародної наукової конференції «Морські геолого-геофізичні дослідження: фундаментальні та прикладні аспекти», яка відбулась в Одеському національному університеті ім. І.І. Мечникова [Шнюков та ін., 2018].

Фото 6. Севастопольська бухта: Євген Федорович перед початком експедиційного рейсу (ліворуч — контр-адмірал О.А. Щипцов).

Фото 7. Євген Федорович в президії міжнародної наукової конференції «Морські геолого-геофізичні дослідження: фундаментальні та прикладні аспекти», 2018 р. Поруч зліва: завідувач кафедри загальної та морської геології, професор В.В. Янко та проєктор з наукової роботи Одеського національного університету ім. І.І. Мечникова, член-кореспондент НАН України В.О. Іваниця.

Фото 8. По закінченні робочої зустрічі в офісі Міжурядової комісії держав Чорноморського регіону (Стамбул, 2006).

Євген Федорович мудро наголошував, що для України найбільш гострим є (і донині залишається) питання формування цілісної стратегії розвитку вітчизняної науки про океан на довгостроковий період з чітко визначеною метою, основними завданнями розвитку, принципами, пріоритетами та ключовими напрямками діяльності. Він активно сприяв встановленню та зміцненню взаємодії представників України з Міжнародним органом з морського дна¹, а також вміло скеровував діяльність

науковців України з питань організації досліджень нових альтернативних покладів мінеральних ресурсів у глибоководних акваторіях Світового океану. Вчений зробив значний внесок у налагодження співпраці України з міжнародною організацією «Інтерокеанметал» з метою отримання права на проведення морських наукових досліджень у північно-східній частині Тихого океану (міжнародний район морського дна Кларіон-Кліппертон) та перспективою видобування там покладів поліметалевих конкрецій. Цьому сприяли його міжнародні і ділові контакти, зокрема дружні стосунки з Ришардом Котлінським, генеральним директором міжнародного спільного підприємства «Інтерокеанметал» (іноземний член НАН України з 2003 р.) [Старостенко та ін., 2024]. У 1996—1999 рр. представники України здійснили низку успішних кроків та заклали основи для реалізації пра-

¹ Міжурядову організацію Міжнародний орган з морського дна (МОМД) створили у 1994 р. держави-учасниці Конвенції ООН з морського права 1982 року. Повноправним учасником МОМД Україна стала після затвердження Закону України «Про ратифікацію Конвенції Організації Об'єднаних Націй з морського права» 1982 року та «Угоди про імплементацію Частини XI Конвенції Організації Об'єднаних Націй з морського права 1982 року» від 03 червня 1999 р. № 728-XIV.

Фото 9. По завершенні робочої наради стосовно вуглеводного потенціалу Чорного моря в Українському науково-дослідному геологорозвідувальному інституті (УНДГРІ) 12 квітня 2006 р. Зліва праворуч: В.В. Гладун (НАК «Нафтогаз»), П.М. Мельничук (ДАТ «Чорноморнафтогаз»), І.В. Карпенко і С.В. Гошовський (УНДГРІ), Є.Ф. Шнюков і В.І. Старостенко (НАН України).

ва України на правонаступництво частки ділянки глибоководного морського дна, зарезервованого за міжнародною організацією «Інтерокіанметал». У 2011 р. Уряд України подав офіційну заявку про намір України приєднатися до міжнародної організації «Інтерокіанметал». На жаль, у 2014 р. з відомих причин Україна на невизначений термін призупинила активність стосовно досліджень перспективних глибоководних ділянок Світового океану.

Наукові здобутки Є.Ф. Шнюкова у галузі морської геології широко визнані та відомі світовій науковій спільноті. Він брав участь у роботі Комітету ООН з мирного використання дна морів і океанів (Женева, 1971; Нью-Йорк, 1972) і Міжурядової океанографічної комісії у Парижі (1985, 1987), Міжурядової комісії держав Чорноморського регіону у Стамбулі (2006). Очолював оргкомітети і входив до їх складу на багатьох конгресах, нарадах і симпозіумах

українського та міжнародного рівнів. У 1987 р. у Гвінеї (Конакрі) Євген Федорович керував по лінії ЮНЕСКО школою-семінаром з морської геології для спеціалістів із країн Західної Африки [Шнюков і др., 1987]. Його активна участь у діяльнос-

Фото 10. Є.Ф. Шнюков (крайній ліворуч) та В.І. Старостенко (крайній праворуч) в експедиції з гвінейськими геологами.

ті міжнародних організацій безсумнівно сприяла престижу вітчизняної науки на міжнародному рівні.

Є.Ф. Шнюков зробив вагомий внесок у розвиток науково-дослідної складової музейної діяльності, за сумісництвом працюючи протягом 30 років директором Національного науково-природничого музею НАН України. Його заступниця з наукової і музейної роботи О.В. Червоненко згадує: «...майже кожного робочого дня о 15-й годині перед кабінетом на першому поверсі Національного науково-природничого музею НАН України збираються люди. Це починає прийом співробітників директор музею академік НАН України Євген Федорович Шнюков. Він приймає всіх — від заступника директора до рядового інженера, вислуховує та вирішує прості і складні питання повсякденного життя музею. Завжди з відкритими до кабінету дверима. Євген Федорович говорить тихо, спокійно й виважено, і це змушує відвідувачів поводити себе так само і з повагою ставитися до господаря кабінету» [Червоненко, 2020, с. 92].

У 2005 р. Є.Ф. Шнюков заснував і до кінця життя очолював міжнародний науково-теоретичний журнал «Геологія і корисні копалини Світового океану». Він вважав головним завданням журналу — знайомити наукову громадськість з актуальними проблемами геологічного вивчення величезної площі твердої оболонки Землі, покритої водами Світового океану, яка містить у своїх надрах незліченну кількість таких необхідних людству корисних мінеральних копалин. Учений ретельно редагував та уважно слідкував за актуальністю публікацій, а головне знаходив фінансові джерела для друку. Поряд з принциповою вимогливістю йому, як головному редактору, була притаманна доброзичлива толерантність при розгляді рукописів наукових праць на засіданнях редакційної колегії.

Загалом перу Євгена Федоровича належать близько тисячі наукових праць — такий підсумок його багаторічної наукової діяльності. Серед них передусім захоплюють одноосібні чи ним ініційовані науково-

Фото 11. По завершенні робочої наради у ДУ «Науковий гідрофізичний центр НАН України» 26 травня 2021 р. Зліва праворуч: О.А. Щипцов, Є.Ф. Шнюков, В.І. Старостенко, В.П. Коболєв.

Фото 12. Євген Федорович у каюті начальника експедиції 74-го рейсу НДС «Професор Водяницький», останнього для науковців НАН України, у Чорне море, 2013 р.

популярні видання, зокрема цікаві мінералогічні нариси. Тільки одні назви книг викликають живий інтерес читача: «Скарби моря» [1966], «Всеволодні мінерали» [1969], «Полуостров сокровищ» [1973], «Мир минералов» [1986], «Сокровища и загадки» [1995], «Минералы и мир» [2008], «Камень ночи» [2009б], «Минеральные сокровища Украины» [2013а]. Значний обсяг історичної фактологічної інформації містять його книги, присвячені Чорному морю: «Черное море» [1985], «Катастрофы в Черном море» [1994], «Пираты Черного моря» [1995],

«Опасное Черное море» [2000, 2011], які можна перерахувати декілька разів.

Не можна не згадати його змістовні публікації і виступи в засобах масової інформації на актуальні геологічні теми. При цьому завжди звертали на себе увагу нестандартні назви публікацій. Наприклад, стаття про пошуки, розвідку і видобування метаногідратів у щотижневику «2000» вийшла під назвою «Нам нужен метановый Лос-Аламос» [Шнюков, Коболев, 2017].

Замість післямови. Євген Федорович Шнюков назавжди залишиться прикладом сумлінної праці та взірцем відповідального ставлення до своїх наукових і науково-організаційних обов'язків. Усе своє життя до останніх днів він віддав служінню геології. Фатальний приступ хвороби застав його під час праці над рукописом останньої монографії — «Anomalous gas volcanism of the Black sea», яка за його першим прізвиськом у співавторстві вийде цього року у видавництві «Springer» [Shnyukov et al., 2025].

Євген Федорович був одержимий роботою, постійно генерував нові наукові ідеї, розвивав їх і втілював у практику. Ми пишаємося тим, що мали можливість жити на одному відрізку часу і працювати поряд з цією непересічною, принциповою і надзвичайно доброзичливою особистістю. Адже він був для нас не лише видатним діячем науки, а й доброю, чуйною і щирою людиною, завжди готовою підтримати і не залишити в біді своїх друзів і колег. Надзвичайне життєлюбство, харизма, невичерпний оптимізм та чудове почуття гумору, притаманні Євгену Федоровичу, створювали комфортну, невимушену обстановку в найрізноманітніших ситуаціях.

Євген Федорович назавжди залишиться у душах і серцях друзів та колег, усіх, хто знав його, спілкувався і працював із ним, поважав і любив. Завжди будемо пам'ятати його спокій та оптимізм, простоту й людяність і шанувати нашого незабутнього колегу, друга і наставника.

Список літератури

Газовые факелы Черного моря. Ред. Е.Ф. Шнюков. Киев: ГНУ «МорГеоЭкоЦентр НАН Украины», 2021, 508 с.

Геология, геофизика и гидрография северо-западной части Черного моря. Ред. Е.Ф. Шнюков. Киев: Изд-во Службы гидрографии Украины, 1998, 221 с.

Геология и металлогения северной и экваториальной частей Индийского океана. Отв. ред. Е.Ф. Шнюков. Киев: Наук. думка, 1989, 180 с.

Геология шельфа УССР: Керченский пролив. Ред. Е.Ф. Шнюков. Киев: Наук. думка, 1981, 159 с.

Геология шельфа УССР: Литология. Ред. Е.Ф. Шнюков. Киев: Наук. думка, 1985, 190 с.

Геология шельфа УССР: Среда. История и методика изучения. Ред. Е.Ф. Шнюков. Киев: Наук. думка, 1982, 176 с.

Геология шельфа УССР: Твердые полезные ископаемые. Ред. Е.Ф. Шнюков. Киев: Наук. думка, 1983, 200 с.

Гожик П.Ф. Видатний вчений/геолог — академік НАН України Євген Федорович Шнюков (до 90-річчя від дня народження). *Геологія і корисні копалини Світового океану*. 2020. Т. 16. № 1. С. 5—9. <https://doi.org/10.15407/grimo2020.01.005>.

Довгий С.А., Шнюков Е.Ф., Старостенко В.І., Гожик П.Ф., Коболев В.П., Клещенко С.А., Лейбзон А.Я. Результаты геолого-геофизических исследований в северо-западной части Черного моря в 56-ом рейсе НИС «Профессор Водяницкий» (июнь 2001 г.). *Геофиз. журн.* 2001. Т. 23, № 5. С. 120—123.

Евгений Федорович Шнюков. *Библиография ученых УССР*. Отв. ред. Г.Н. Орловский, Т.Н. Осьмак (сост.), П.Ф. Гожик. Киев: Наук. думка, 1990. 60 с.

Евгений Федорович Шнюков. *Библиография ученых Украины*. Отв. ред. Г.Н. Орловский, Т.Н. Осьмак, З.Г. Овчарова (сост.), Е.А. Кулиш. Киев: ОМГОР, ННПМ НАН Украины, 2000, 53 с.

Евгений Федорович Шнюков. *Библиография*

- учених України. Отв. ред. Г.Н. Орловский, Т.Н. Осьмак, З.Г. Овчарова, В.А. Кутный (сост.), Е.А. Кулиш. Киев: ОМГОР НАН України, 2010, 66 с.
- Евгеній Федорович Шнюков: учений, мореплаватель, человек. Отв. ред. А.А. Щипцов. Киев: ГУ «Науч. гидрофиз. центр НАН України», 2020, 42 с.
- Коболев В.П. Е.Ф. Шнюков — організатор и вдохновитель морских научных геолого-геофизических экспедиционных исследований в независимой Украине. *Геологія і корисні копалини Світового океану*. 2020. Т. 16. № 1. С. 34—53. <https://doi.org/10.15407/grimo2020.01.036>.
- Старостенко В.И. К 90-летию юбилею Е.Ф. Шнюкова — геолога дальнего плавания, начальника экспедиции 19-го рейса НИС «Академик Вернадский» в Индийский океан. *Геофиз. журн.* 2020. Т. 42. № 4. С. 201—223.
- Старостенко В.И., Коболев В.П. Академику Евгению Федоровичу Шнюкову — 80 лет! *Геофиз. журн.* 2010. Т. 32. № 2. С. 154—159.
- Старостенко В.И., Коболев В.П. Вітання з 90-річним ювілеєм «Геологічного журналу». *Геофиз. журн.* 2024. Т. 46. № 1. С. 92—94.
- Старостенко В.И., Коболев В.П. Памяти Галины Дмитриевны Забелло. *Геофиз. журн.* 2008. Т. 30. № 1. С. 131—132.
- Старостенко В.И., Коболев В.П., Палій В.М. До 60-річчя Відділення наук про Землю. Частина 3. Хронологія розвитку Відділення наук про Землю в незалежній Україні (1991—2023 рр.). *Геол. журн.* 2024. № 2(387). С. 95—138. <https://doi.org/10.30836/igs.1025-6814.2024.2.301480>.
- Старостенко В.И., Коболев В.П., Щипцов О.А., Гошовський С.В., Янко В.В. До 95-річчя від дня народження Євгена Федоровича Шнюкова. *Геол. журн.* 2025. № 1(390). С. 56—65.
- Червоненко О.В. Євген Федорович Шнюков. Музейні нотатки. *Геологія і корисні копалини Світового океану*. 2020. Т. 16. № 1. С. 92—95.
- Шнюков Е.Ф. *Минералы и мир*. Киев: ОМГОР ННПМ НАН України, 2008, 521 с.
- Шнюков Е.Ф. *Мир минералов*. Киев: Наук. думка, 1986, 174 с.
- Шнюков Е.Ф. *Пираты Черного моря*. Киев: ОМГОР ННПМ НАН України, 1995, 144 с.
- Шнюков Е.Ф. *Сокровища и загадки*. Киев: ОМГОР ННПМ НАН України, 1995, 80 с.
- Шнюков Е.Ф., Довгий С.А., Пащенко Е.Ю., Рыбак Е.Н. *Минеральные сокровища Украины*. Киев: Логос, 2013, 168 с.
- Шнюков Е.Ф., Иванников А.В., Григорьев А.В., Клещенко С.А., Соболевский Ю.В., Орловский Г.Н., Шнюкова Е.Е., Нестеровский В.А., Маслун Н.В., Пяткова Д.М., Митин Л.И., Иноземцев Ю.И., Рыбак Е.Н., Блохина Т.С., Коболев В.П., Ястреб В.Н., Оровецкий Ю.Ю. Геологические исследования в 44 рейсе НИС «Академик Вернадский» в Черном море. Киев, 1993. 75 с. (Препр. / АН України. ОМГОР ЦНПМ; 93-1).
- Шнюков Е.Ф., Коболев В.П. Геолого-геофизические исследования в 61-ом рейсе НИС «Профессор Водяницкий» в Черном море. *Геофиз. журн.* 2004. Т. 26. № 6. С. 185—189.
- Шнюков Е.Ф., Коболев В.П. Нам нужен метановый Лос-Аламос. *Еженедельник «2000»*. № 37(833). 15—21 сент. 2017 г. С. БЗ.
- Шнюков Е.Ф., Коболев В.П., Кожемякин С.Л., Блохина Т.С. Результаты Первой Украинской гидрографической экспедиции 7-го рейса НИС «Киев». *Геофиз. журн.* 1997а. Т. 19. № 6. С. 89—91.
- Шнюков Е.Ф., Коболев В.П., Кузнецов А.С., Емельянов В.А., Радчук В.В., Куковская Т.С. Геолого-геофизические исследования в 30-ом рейсе НИС «Владимир Паршин» в Черном море. *Геология и полезные ископаемые Мирового океана*. 2009. № 3. С. 94—97.
- Шнюков Е.Ф., Коболев В.П., Кузнецов А.С., Куковская Т.С., Зиборов А.П. Геолого-геофизические исследования в 27-ом рейсе НИС «Владимир Паршин» в Черном мор. *Геология и полезные ископаемые Мирового океана*. 2007. № 1. С. 135—140.
- Шнюков Е.Ф., Коболев В.П., Пасынков А.А. *Газовый вулканизм Черного моря*. Киев: Логос, 2013, 384 с.
- Шнюков Е.Ф., Коснырев В.К., Старостенко В.И., Моисеев Г.А., Митропольский А.Ю., Репетин Л.Н. Экспедиционные исследования в тропической зоне Атлантического океана

- в 28-ом рейсе научно-исследовательского судна «Академик Вернадский». *Океанология*. 1985. Т. 25. Вып. 5. С. 874—876.
- Шнюков Е.Ф., Кутний В.А., Рыбак Е.Н. *Камень ночи*. Киев: ОМГОР НАН Украины, 2009, 64 с.
- Шнюков Е.Ф., Митин Л.И. *Опасное Черное море*. Киев: ОМГОР ННПМ НАН Украины, 2000, 420 с.
- Шнюков Е.Ф., Митин Л.И., Цемко В.П. *Катастрофы в Черном море*. Киев: Наук. думка, 1994, 269 с.
- Шнюков Е.Ф., Митин Л.И., Щипцов А.А. *Опасное Черное море*. Киев: Логос, 2011, 558 с.
- Шнюков Е.Ф., Науменко П.И. *Полуостров сокровищ*. Симферополь: Таврия, 1973, 55 с.
- Шнюков Е.Ф., Пасынков А.А., Клещенко С.А., Коболев В.П., Любичкий А.А., Захаров З.Г. *Газовые факелы на дне Черного моря*. Киев: ОМГОР, 1999, 133 с.
- Шнюков Е.Ф., Соболевский Ю.В., Кутний В.А. Необычные карбонатные постройки континентального склона северо-западной части Черного моря — вероятное следствие дегазации недр. *Литология и полезные ископаемые*. 1995. № 5. С. 451—461.
- Шнюков Е.Ф., Старостенко В.И., Коболев В.П., Корчагин И.Н., Кутас Р.И., Русаков О.М. Геолого-геофизические исследования в 59-ом рейсе НИС «Профессор Водяницкий» в Черном и Эгейском морях. *Геофиз. журн.* 2004. Т. 26. № 4. С. 116—132.
- Шнюков Е.Ф., Старостенко В.И., Коболев В.П., Русаков О.М. 62-й рейс НИС «Профессор Водяницкий»: геолого-геофизические исследования в Черном и Азовском морях. *Геофиз. журн.* 2005. Т. 27. № 6. С. 1056—1061.
- Шнюков Е.Ф., Старостенко В.И., Сузюмов А.Е., Коснырев В.К., Митропольский А.Ю. Международная школа ЮНЕСКО по морской геологии для стран Западной Африки. *Геол. журн.* 1987. Т. 47. № 6(237). С. 121—123.
- Шнюков Е.Ф., Цемко В.П. *Черное море*. Киев: Знание, 1985, 48 с.
- Шнюков Е.Ф., Шнюкова Е.Е., Щербаков И.Б. *Палеоостровная дуга севера Черного моря*. Киев, 19976, 288 с.
- Шнюков Е.Ф., Старостенко В.І., Митропольский О.Ю. Завдання і результати виконання геолого-геофізичної програми 28-го рейсу НДС «Академік Вернадський». *Вісн. АН УРСР*. 1985. № 3. С. 80—84.
- Шнюков Е.Ф., Щипцов А.А., Коболев В.П. Морські геолого-геофізичні експедиційні дослідження НАН України: історія, реальність і перспективи. *Океанограф. журн.* 2019. № 1. С. 28—48.
- Шнюков Е.Ф., Щириця О.С. *Скарби моря*. Київ: Знання, 1966, 46 с.
- Шнюков Е.Ф., Янко В.В., Ємельянов В.А., Коболев В.П. Морські геолого-геофізичні дослідження: фундаментальні та прикладні аспекти. *Геологія і корисні копалини Світового океану*. 2018. Т. 14. № 4. С. 94—103.
- Щипцов А.А., Шнюков Е.Ф., Коболев В.П., Лебедь А.Г. Комплексные экспедиционные исследования 4-го рейса НИС «Киев». *Геофиз. журн.* 1996. Т. 18. № 4. С. 83—84.
- Юрк Ю.Ю., Шнюков Е.Ф., Лебедев Ю.С., Кириченко О.Н. *Минералогия железорудной формации Керченского бассейна*. Симферополь: Крымиздат, 1960, 450 с.
- Shnyukov, E., Kobolev, V., & Yanko, V. (2025). *Anomalous gas volcanism of the Black sea*. Springer Nature Switzerland AG. (in print).
- Starostenko, V.I., Rusakov, O.M., Shnyukov, E.F., Kobolev, V.P., & Kutas, R.I. (2010). Methane in the northern Black Sea: Characterization of its geomorphological and geological environments. In *Sedimentary Basin Tectonics from the Black Sea and Caucasus to the Arabian Platform* (Vol. 340, pp. 57—75). Geol. Soc., London, Spec. Publ.
- Shnyukov, E., & Yanko, V. (2020). *Mud Volcanoes of the Black Sea Region and Their Environmental Significance*. Springer, Switzerland, 494 p.